

General-pukovnik
NIKOLA PEJNOVIĆ

„Sabrana djela“ Josipa Broza Tita ulivaju respekt naučne objektivnosti i stvaralačke solidnosti

Odbor za izdavanje Titovih *Sabranih djela* pod predsjedništvom Ljupča Arsova i redakcija pod rukovodstvom glavnog i odgovornog urednika dr Pere Damjanovića, oglasili su se sa prvih 10 tomova *Sabranih djela* druga Tita. Naučnu pripremu izvršio je Institut za savremenu historiju u Beogradu, a štamparske radove obavili su: Izdavački centar »Komunist« Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod i Izdavačko knjižarsko poduzeće »Naprijed«, iz Zagreba.

Objavljeni tomovi *Sabranih djela* Josipa Broza Tita sadrže njegove mnogovrsne radove nastale u periodu od maja 1926. do juna 1942. godine. U njima je, dakle, pisanom rečju sadržana njegova aktivnost za relativno dug period od 16 godina, ispunjen pretežno teškim uslovima ilegalnog rada pod besomučnim terorom okrutnog klasnog protivnika, a kasnije i fašističkog okupatora. U vlastitom predgovoru objavljenom u prvom tomu ove impozantne istorijske građe i vernih dokumentacionih svedočanstava, drug Tito iznosi globalan pogled na pređeni put koji u nečemu podseća na svedočenje pred istorijom, u kojem je naglašeno hrabro zalaganje za istinu i nepristrasnost, za naučnu objektivnost i sudove nauke i budućih generacija.

Poslednjih pet od deset štampanih tomova, koji ispunjavaju period od oktobra 1940. do juna 1942. godine, sadrže u većoj ili manjoj meri one Titove radove koji se odnose na pripremu i vođenje oružane borbe protiv fašističkih agresora i okupatora i protiv oružanih kvis-

linških formacija, raznovrsnih unutarnjih neprijatelja. Većina te vrste radova druga Tita bila je i do sada u raznim izdanjima objavljivana, pre svega u njegovim vojnim delima, ali su oni u sadašnjem izdanju dobili prirodno i hronološko mesto u okviru celine istorijske građe, a uz to su popraćeni uzornim naučnim komentarima, napomenama, registrima, ilustracijama itd., što ih je učinilo ne samo u historiografskom smislu preglednim i lakše shvatljivim već i kao misaone i teorijsko-doktrinarne koncepte prirodno i najtešnje povezane sa uslovima u kojima su nastajali. Svaki od pomenutih tomova pokriva jedan određen odsek vremena. Mada po zbivanjima i procesima najtešnje međusobno povezani, ipak sadrže male međaše koji uokviruju po nečemu drukčije istorijske sadržaje sa specifičnim vojnim i drugim problemima koje je Tito morao da rešava. Radilo se o najtežem i najdramatičnijem periodu našeg narodnooslobodilačkog rata i revolucije, u kojem su koncepcijski sagledani gotovo svi vitalni problemi njihovog daljnjeg političkog i vojnostrategijskog razvoja.

»Narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija predstavljaju posebno poglavlje u historiji naše Partije i, razumiye se, u mome životu i radu« — kaže drug Tito u već pomenutom predgovoru.

»Kada je fašističkom okupacijom naše zemlje bio ugrožen opstanak i dovedena u pitanje sudbina naših naroda, osnovno je bilo organizovati i pokrenuti narod u borbu i pokazati da svaki narod i narodnost samo sopstvenom borbom i u bratskoj saradnji sa svim ostalim narodima Jugoslavije mogu osloboditi svoju domovinu, a i svaki narod posebno postići svoje nacionalno oslobođenje, uzimajući sudbinu u vlastite ruke. Mi smo se tada našli u složenim uslovima i u krvavoj borbi sa daleko nadmoćnijim i do zuba naoružanim fašističkim okupatorom i domaćom kontrarevolucijom u službi okupatora«.

U raznovrsnim i mnogostranim radovima druga Tita koji su sredi i sakupljeni u pomenutih pet tomova, a koji se najdirektnije odnose na koncept naše strategije oružane borbe u NOR-u i na neiscrpna svestrana vojna iskustva čiju vrednost još uvek do kraja nismo spoznali i učinili nezaobilaznim predmetom svih vojnih, obrazovnih i istraživačkih programa, sadržano je nekoliko problemskih kompleksa od najbitnijeg i suštinskog značaja.

U radovima vezanim za pripreme, tok i zaključke Pete zemaljske konferencije vidljivo je i do kraja ubedljivo da je Tito do tada izvršio renesansu Komunističke partije Jugoslavije, da je očistio i ujedinio njene redove i da je od nje stvorio ne samo dotada nepoznatu političku snagu već i takav borbeni odred koji je u svakom pogledu bio pripremljen za »juriš u nebo«. Posle dugog vremena on je otvorio njene redove progresivnim snagama, ne samo radničke klase već i seljaštva i inteligencije. U ideološkom smislu suzbio je sektaštvo, uskost i zatvorenost i učinio je ne samo revolucionarnom,

već i opštejugoslovenskom patriotskom i demokratskom snagom. Uskoro se pokazalo da se ovi atributi ne samo ne isključuju, već, naprotiv, da su međusobno uslovljeni i u najvećoj meri komplementarni.

Partija se odlučno i beskompromisno deklarirala za borbu protiv fašizma i za odbranu postojeće državne zajednice uz neodložne mere na planu hitnog i neodložnog rešavanja unutrašnjih teških nacionalnih i socijalnih problema. Tako orijentisana KPJ je dosledno istrajala na kursu suprotstavljanja nemačkom i italijanskom fašizmu uključujući, pored ostalih načina borbe i otpora, i odlučnu oružanu borbu, bez obzira na poznate manevre i oportunističke na širem evropskom planu. Pored moralnih i političkih priprema svog članstva i šire slobodoljubive javnosti, Partija je preduzela i odgovarajuće organizacione, materijalne, nastavne i druge mere, čvrsto ubeđena da se događaji kreću u pravcu istorijski neizbežnog oružanog obračuna. Sve je to reljefno vidljivo iz Titovih radova i svemu tome je on u praksi iz dana u dan lično davao ton i određivao smer.

U tom smislu iz ugla vojnog posmatranja Titovih radova je, pored ostalih priloga iz ovog perioda, karakteristična u šestom tomu studija »Strategija i taktika oružanog ustanka« čiji je Tito ili autor, ili koautor, do sada ni našoj vojnoj ni drugoj javnosti nije bila poznata. Radi se o sintezi iskustava iz evropskih revolucija prošlog veka rađenih metodom marksističkih analiza, dopunjenih i osveženih iskustvima iz kantonskog ustanka u Kini, španskog građanskog rata i bečkog ustanka.

Studija je struktuirana u pet poglavlja i napisana po svim didaktičkim pravilima, budući da je služila za nastavne potrebe na kursovima pri CK KPJ. Osnovna poglavlja nose naslove: »Marksisti i ustanak«, »Taktika uličnih bojeva«, »Borbeni odredi«, »Seljaštvo i ustanak« i »Vojska i ustanak«. Bez obzira što u radu nisu prevaziđeni pogledi kakvi su važili u redovima evropskog proleterskog pokreta baziranim na iskustvima 19. i 20. veka, ipak je značajno da se u studiji određeno mesto dodeljuje partizanskom ratovanju, iako se ono ne vidi kao glavni oblik oružanih revolucionarnih preobražaja, već kao dodatak revolucionarnoj vojsci.

Mada je Titova vojna strategija iz našeg oružanog ustanka i NOR-a u celini koncipirana neuporedivo šire i drukčije, studija pokazuje njegov intenzivan interes i ličnu naklonost i afinitet za vojne probleme. Istorijsko-dijalektički pristup evoluciji vojnog dela i otvorenost studije novim saznanjima prakse takođe zaslužuje pažnju i predstavlja njenu vrednost.

Titova koncepcija o širokim, opštenarodnim oružanim ustancima svih naroda i narodnosti Jugoslavije ulazi u red onih najfundamentalnijih i po svom značaju najsudbonosnijih problema naše revolucije i oslobodilačkog rata, i predstavlja njegov najkrupniji doprinos istoriji svih naših naroda i narodnosti. Do tada su se teorija i ideologija bavile oružanim ustancima proletarijata u gradovima do kojih, kao što se zna, dolazi po konceptu generalnog štrajka, demonstracija, uličnih barikada, zauzimanja najvažnijih punktova u prestonici — odakle se borba poput požara širi prema unutrašnjosti i periferiji osloncem na siromašno i srednje seljaštvo.

U svojim radovima Tito uočljivo insistira da partizanske borbe moraju prersati u opštenarodni ustanak, ne samo radi toga da partizanski odredi ne bi ostali izolovani, već, pre svega, zbog toga što je svestan i ubeđen da bez masovnog pokretanja naroda ne može biti uspešne borbe protiv okupatora, a to znači ni nacionalnog oslobođenja ni socijalne revolucije.

Stojeći pred dilemama, na osnovu dotadašnjih iskustava, da li se orijentisati na pokret otpora sa dobro kamufliranim gerilskim bazama i čekanjem raspleta na glavnim frontovima, ili na vođenje političke borbe u gradovima uključujući štrajkove i sabotaze i u ograničenoj meri diverzije na okupacijski sistem — Tito se bez dvoumljenja odlučuje za široku oslobodilačku oružanu borbu svih naroda i narodnosti Jugoslavije, u kojoj će masovni oružani ustanci i široko zasnovana i svuda zastupljena oružana borba predstavljati glavna sredstva i puteve oslobođenja. S tim su u punom skladu njegove stalno isticane političke i vojne devize: nacionalnooslobodilačka borba protiv okupatora i narodnih izdajnika, kao glavni zadatak; bratstvo i jedinstvo naroda, umesto bratoubilačke borbe; široki narodni front svih rodoljuba bez obzira na političke, verske, filozofske i ideološke nazore, a protiv svih usko sektaških i dogmatsko-šematских klišeja o etapama revolucije.

Titovi radovi sadrže odgovore i objašnjenja kako je pod njegovim rukovodstvom i presudnim uticajem rešavano pitanje oblika rata, što je u najtešnjoj i nerazdvojnoj vezi sa problemom narodnih ustanaka, a što s druge strane predstavlja stalan izazov našoj vojno-strategijskoj i historiografskoj misli. Kao što smo videli, ustanci razumljivo nisu mogli da se vode u formi uličnih borbi u gradovima, jer su gradovi bili takva središta u kojima su okupator i kvislinzi raspolagali premoćnim snagama, pa bi oni svaki pokušaj te vrste rado i spremno dočekali.

Slično tome, opštenarodni ustanci nisu mogli da se realizuju niti frontalnim borbama seljačke ustaničke vojske koja bi, slabo naoru-

žana i neobučena, u pokušaju da frontalno brani bilo koju i bilo koliku slobodnu teritoriju, brzo pokleknula pod udarom brojno a naročito tehnički premoćne okupatorske oružane sile. Istorija naših seljačkih ustanaka pokazala je da se takvom orijentacijom nije mogla ne samo izvojevati pobeda, nego se nije moglo ni duže održati. Prema tome, postupno ali intenzivno i snažno razvijena patrizanska dejstva moraju postati oblik realizacije narodnih ustanaka u svim delovima naše zemlje, koja će se sliti u jedinstveno ratište na kojem okupator nikad neće imati dovoljno snaga, niti će moći da pronađe načina da efikasno parira.

U Titovim radovima, strategijski koncept o obliku rata, o kojem je reč, više se vidi iz njegovih praktičnih poduhvata i intervencija, uputstava i direktiva, a manje je vidljiva geneza njenog teorijskog stvaranja i celovitog uobličavanja. Verujemo da se kroz napomene uredništva, preko nešto šireg tumačenja pojmova i njihovih sadržaja iz Titovih vojnih radova, umesto samo događaja i ličnosti, moglo postići nešto više i na planu istorijskog razjašnjenja teorijske i idejne strane osnovnih vojnostrategijskih konceptijskih rešenja.

Idejna i praktična orijentacija na opštenarodni ustanak i na partizanski rat najširih razmera presudno su opredelili i model organizacije oružanih snaga i strategijski način njihove upotrebe. Iz Titovih priloga i dokumenata se vidi da se radi o jedinstvenom procesu koji je misaono i delatno oblikovan na taj način da je teško odrediti da li su u svakom periodu politički ili vojnostrategijski razlozi igrali primordijalnu ulogu. U svim nastupima Tito insistira da se oružana borba vodi na svim našim prostorima, i da u njoj uzmu učešće svi narodi i narodnosti Jugoslavije, što u strategijskom smislu znači jedinstven operacijski prostor i široka disperzija dejstava i prostorno prikivanje okupatora za sve tačke naše zemlje. U okviru takvog koncepta Tito prihvata i zahteva stvaranje slobodnih teritorija istovremeno kao političkih i strategijskih veličina, ali ne kao cilja već kao posledice ukupne orijentacije i ispoljenih dejstava i kao sredstva političke i vojne mobilizacije masa. Nešto kasnije će razraditi i izneti stavove da gubitak jedne slobodne teritorije znači samo da treba stvoriti drugu, ali se pri tome oružana i druga borba ne sme ni za momenat prekidati na »izgubljenoj« već se samo moraju usaglasiti njene forme i načini sa novostvorenim uslovima.

Izbegavanje krutih i rasplnutih frontalnih borbi, kao i mrtvih i dugotrajnih blokada pojedinih gradova i naseljenih mesta čini značajno poglavlje u Titovim radovima iz tog perioda i jedan od glavnih principa njegove vojne strategije. U pismima štabovima u Crnoj Gori, istočnoj Bosni, Hercegovini i Hrvatskoj Tito energično zahteva

da se protivnik udara na otvorenim prostorima, iznenadno, na krila, bokove i pozadinu, i da mu se nanose što veći gubici u živoj sili, kako će se i najlakše dolaziti do neophodno potrebnog naoružanja. Interesantan je Titov stav u pogledu naoružanja što je, i za nas u to vreme i za oružane ustanke uopšte, uvek predstavljao krupno strategijsko pitanje. U pismima ratnim štabovima i partijskim forumima često podvlači da nedostatak oružja ne sme biti razlog da se ne stupa u partizanske odrede i u oružanu borbu, ističući da će se oružje steći samo borbom — aktivnim i napadnim dejstvima protiv neprijatelja. U jednom od pisama tu koliko logičnu toliko i revolucionarnu argumentaciju izvodi, čak do prividne kontradiktornosti, tvrdeći da u partizanske odrede i borbu idemo upravo zbog toga što nemamo oružja, ubeđujući tim argumentom istovremeno u potrebu odlučnog opredeljenja za borbu i načine njene primene u partizanskim oblicima dejstva.

Strategijski princip ofanzivnih dejstava Tito u tom periodu počinje da razrađuje kako u praksi tako i u teoriji. Od svih štabova, naročito onih u Crnoj Gori i istočnoj Bosni kategorički zahteva da primenjuju ofanzivna i aktivna dejstva na svim nivoima i da ne dozvole da ih protivnik primorava na iščekivanje i na pasivna, a često i besciljna odbrambena dejstva. Istovremeno u praksi Tito sa dve novostvorene brigade izvodi široke manevre i ofanzivne poduhvate takvog karaktera za koji dotadašnja naša odredska organizacija oružanih snaga nije bila sposobna. U njegovim namerama dozreva ideja da stvori desetine novih brigada koje će kao pokretne, udarne i za određen teren nevezane vojne formacije u punom smislu realizovati partizanski ofanzivni oblik oružane borbe, ali uvek i bezuvetno u najtešnjoj povezanosti i nerazdvojnoj saradnji sa lokalnim snagama, makar se radilo o sitnim borbenim grupama i teritorijalnim partizanskim odredima. U tom periodu Tito u naređenjima, uputstvima, pismima i na druge načine insistira na stvaranju pokretnih udarnih bataljona kao regionalne manevarske snage i kao stepenice za prelaz ka brigadnim formacijama u svim našim krajevima.

Kada je reč o stvaranju i organizaciji oružanih snaga, može se iz do sada objavljenih *Sabranih djela* bez teškoća utvrditi da je to predstavljalo glavnu Titovu preokupaciju i neprekidno neumorno nastojanje da se njihova organizacija i borbena moć svakodnevno podižu na viši nivo. Tito prosto bdi nad svakim odredom i jedinicom, prati njihova dejstva i uspehe, sakuplja iskustva na jednoj strani da bi ih na što brži i potpuniji način preneo na drugu i time uštedeo promašaje i žrtve. Sigurno je da Tito nije zamenjivao cilj i sredstvo, ali je bez svake sumnje dokazano da je oružanim snagama, kao je-

dino sigurnom sredstvu oružane i političke borbe, posvećivao prioritarnu pažnju, svestan da u našim poznatim i komplikovanim društveno-istorijskim uslovima treba steći mogućnost da se i vojnom silom izrazi i dokaže. Ključni dokumenti ove vrste su Direktiva o zadacima narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije i članak o Savetovanju u Stolicama, koji predstavljaju samo okosnicu mnoštva drugih pisama, naređenja, uputstava, i slično — pažljivo i brižno usmerenih na izgradnju naših prvih borbenih jedinica. Izučavajući Titove radove čitalac će se verovatno zapitati kako je stizao da se na svim pa i sitnim pitanjima angažuje, i kako je dolazio do ideja da sva ta pitanja iz centra i pravovremeno reguliše...

Jasni, jednostavni ali i neophodni propisi o formaciji odreda, brigada, bataljona, četa i vodova, o njihovom naoružanju, obuci, međusobnim odnosima u štabovima i između njih, o odnosima partijskih komiteta i vojnih štabova, o odnosu boraca i starešina — čini znatan deo Titove korespondencije. U svojstvu vrhovnog komandanta on piše tekst zakletve, propisuje nacionalne ambleme na uniformama, određuje izgled vojnih zastava, reguliše način označavanja činova starešina, ujednačuje način vojničkih pozdrava, upućuje kako se uzdižu, ocenjuju i vaspitavaju vojni kadrovi, pa sve do pravila o tome kako se brani slobodna teritorija, kako se vode borbe u gradovima i kako se stiču, sistematizuju i na druge prenose u borbi stečena iskustva.

U organizaciji oružanih snaga Tito je već u tom periodu naznačio tri njihova sastavna dela i tri vrste namenskih formacija oličenih u manevarskim brigadama, partizanskim odredima i u vojnim podružjima, kao vojnopozadinskom delu ukupnog vojnog sistema. U pogledu komandovanja Tito je oživotvorio principe koji se nisu menjali za ceo tok rata i revolucije, a koji su činili neprikosnovene imperativne ne samo od vojnog već i od političkog značaja. Radi se prvenstveno o stvaranju glavnih štabova u našim današnjim republikama i pokrajinama, koji su imali široka ovlašćenja strategijskih komandi, ali su istovremeno činili jedinstvene i nerazdvojne beočuge u razmerama jugoslovenskog partizanskog i oslobodilačkog rata i njegove komandno-upravljačke strukture. Tito je oslobođenje, emancipaciju i ravnopravnost svakog našeg naroda i narodnosti od samog početka oružane borbe težio učiniti što više njihovom vlastitom stvari, a oslobođenje Jugoslavije je moralo istovremeno značiti oslobođenje svih njih ukupno i svakog posebno. Prema tom fundamentalnom političkom principu postavljao je i sistem vojne organizacije i komandnu strukturu kao njen nerazdvojni deo i uporno je stavljao u dejstvo na planu vojne izgradnje i oružane borbe. Od partijskih rukovodstava

je zahtevao da poštuju relativnu samostalnost vojnih štabova na svim nivoima, da stalnim tutorisanjem ne ograničavaju njihovu najširu inicijativu.

Tito je lično inicirao i istrajno objašnjavao princip dvostarešinstva u svim našim jedinicama i svim komandama — ustanovama od prvih početaka njihovog stvaranja. Ustanovu političkog komesara je vidio kao izraz dvostrukog karaktera naše oslobodilačke borbe i revolucije, kao simbol narodnog karaktera naše vojske i kao ravnopravnog saradnika komandanta i komandira. Iako su po pravilu politkomesari trebalo da budu i u praksi bili članovi KPJ, njihova uloga i odgovornost nisu mogli nadomestiti ulogu partijskih sekretara i komiteta.

Odnose politkomesara i komandanata Tito nije stvarao na bazi nepoverenja jednog prema drugome i na potrebi njihove kontrole od politkomesara, već kao drugarsku saradnju dvojice najbližih i najodgovornijih starešina, čija se aktivnost zasnivala na kriteriju osnovne podele odgovornosti. Tako je stvoreno dragoceno iskustvo da se, pored jednake odgovornosti u dvostarešinstvu, za stanje jedinice, njen razvoj i borbene rezultate — komandant više orijentisao na organizaciju borbenih dejstava, na probleme vojne nastave, vojne discipline, obezbeđenje itd., dok se politkomesar težišno orijentisao na probleme političkog vaspitanja, kulturno-prosvetnog rada, odnosa sa narodom, snabdevanja itd.

Pored tog sklopa problema, u pisanim uputstvima i direktivama Tito je tražio da se u svakoj četi, bataljonu, komandi i svakoj drugoj organizacijskoj jedinici naše vojske — od samog početka formiraju partijske organizacije i rukovodstva od vrha do dna. Njihova uloga i aktivnost nikada nisu bili u koliziji sa faktorima vojne organizacije, već, naprotiv, od snage i aktivnosti partijske i skojevske organizacije presudno su zavisili borbeni i politički rezultati vojnih kolektiva.

Više od stotinu dokumenata sadržano je u *Sabranim djelima*, koji se odnose na Titovo komuniciranje sa Izvršnim komitetom komunističke Internacionalne u Moskvi. Pošto se pomenuti međunarodni komunistički forum nalazio u rukama Staljina, to se korespondencija praktično obavljala s njim. Pored svih teškoća koje su u tim odnosima došle do izražaja, ipak treba istaći da je to predstavljalo u ono vreme jedinu vezu sa spoljnim svetom i to sa prvom i velikom socijalističkom zemljom, koja se takođe našla u beskrajno teškim uslovima u borbi protiv nemačkih fašističkih osvajača. Značaj te veze je, pre svega, u njenom moralnom pa i psihološkom dejstvu, što je

za tadašnje uslove predstavljalo znatan oslonac i veliko nadahnuće kako za Tita, tako i za pokret u celini. Nekoliko međusobno povezanih kompleksnih problema čini suštinu pomenutih kontakata, koji se odnose na informisanje o razvoju oružane borbe na jugoslovenskom ratištu, na zahteve za materijalnom pomoći u oružju, municiji i lekovima, kao i na poznate kontroverze oko problema političke prirode vezane za odnose prema jugoslovenskoj izbegličkoj vladi i njenim četničkim eksponentima unutar zemlje. Tako bi se moglo najkraće formulisati pitanje odnosa prema našoj revoluciji i našem pravu na samostalnost u vođenju oslobodilačkog rata protiv fašističkih okupatora.

Kao što je opštepoznato, u pogledu zahtevane pomoći, ni tada ni dugo vremena posle perioda o kojem je reč, nije bilo nikakvih rezultata, što je i tada bilo teško shvatiti kao odvojen problem bez povezanosti sa pitanjima političkih odnosa. Kroz čitav tok drugog svetskog rata, a naročito u njegovom prvom periodu, sovjetska spoljna politika bila je, zbog težine položaja u kojem se zemlja nalazila, prekomerno osetljiva na sve poteze koje bi zapadnim saveznicima mogli izgledati kao podrška komunističkim partijama u okupiranim zemljama, koje u bilo čemu može biti motivisano ili protumačeno tadašnjim ili budućim revolucionarnim ciljevima. Do te tačke bi se takav odnos mogao logički tumačiti ako ne kao neophodan i opravdan, a ono kao vremenski i konstelacijski uslovljen i u velikoj meri sa njihovog stanovišta razumljiv.

Međutim, njegova druga strana sadrži takvu politiku i stavove i takva ideološka opredeljenja koji su isključivali svaku samostalnost komunističkih partija i njihovo pravo na nezavisan status u pitanjima koja su se životno ticala zemalja u kojima su delovale. O ravnopravnosti komunističkih partija, o različitim putevima revolucionarnog razvoja pojedinih zemalja i njihovog specifičnog socijalističkog društvenog preobražaja, bez obzira na vremenske periode, nije se smelo ni razmisljati. Niko u to vreme u međunarodnom komunističkom pokretu nije mogao ni sanjati o tome da celokupna praktična delatnost svih odreda komunističkog pokreta ne bude podređena svakodnevnim potrebama sovjetske države i njenih tekućih i dugoročnih planova i ciljeva.

U tom svetlu Titovi stavovi — u odnosu na jugoslovensku vladu, na formiranje proleterskih brigada, na organizovanje komiteta narodnog oslobođenja (čije stvaranje o ovom periodu nije mogao realizovati), na šovinistički i ekspanzionistički odnos rukovodećih faktora Bugarske komunističke partije prema partijskoj organizaciji u Make-

doniji i na niz drugih problema koji eksplicite nisu pominjani — predstavljaju prve vesnike koji se iz sadašnje retrospektive mogu lako razumeti. Sve je to činilo elemente početka nove oslobodilačke borbe koja će za nekoliko godina kasnije dobiti dramatične oblike i poprimiti svetske dimenzije. Uvid u taj deo Titove aktivnosti kao verodostojne istorijske građe svakom čitaocu će pomoći da neposredno oseti veličinu njegove revolucionarne i slobodarske ličnosti i ubedljivu anticipaciju svega onoga što će uskoro nastupiti.

Kao poseban kvalitet ovog izdanja treba istaći neposredno učešće autora u njegovom pripremanju i oblikovanju. Drug Tito je ne samo učestvovao u autorizaciji svih tekstova u objavljenim delima, već i onih tomova koji se tek pripremaju za štampu. Međutim, još su značajniji prilozi, naročito za razjašnjavanje izvesnih pojava iz razvitka Partije i revolucije, koje je Tito davao u tzv. autorskim beleškama uz ovo izdanje. Oni se odnose na neke suštinske pojave, kao što su: razjašnjavanje staljinizma i uzroka čistki, i frakcionaštva u našoj Partiji uoči drugog svetskog rata; način izbora i sastav Centralnog komiteta na Petoj zemaljskoj konferenciji; poreklo i smisao ideje o stvaranju Komiteta nacionalnog oslobođenja još u toku leta 1941. god.; neke posledice povlačenja partizanskih snaga iz Srbije krajem 1941; priroda tzv. levih skretanja u proleće 1942. g. i slično. Svi ti tekstovi, kao i celokupno Titovo stvaralaštvo, odišu izvanrednom svežinom zapažanja, dubinom analize i ocena, zbog čega predstavljaju vrednost od trajnog značaja.

Naučna aparatūra sa kojom su svi tomovi opremljeni predstavlja ostvarenje koje se retko sreće i postiže, i koje po svim svojim vidovima nosi karakter najsolidnijeg, ne samo istoriografskog, već i enciklopedijskog poduhvata. Posebno se to može reći za napomene koje se samo iz skromnosti mogu tako nazvati, a koje inače predstavljaju istorijski leksikon našeg revolucionarnog i oslobodilačkog pokreta, i za registar imena koji sadrži osnovne biografske podatke za glavne protagoniste u tom dramatičnom vremenu i zbivanjima u njemu. Svaki od deset tomova sadrži još i hronologiju Titovog životnog puta i kalendarski redosled njegovih bogatih političkih i borbenih aktivnosti, kao i registar geografskih naziva, popis i tumačenje skraćénica, fusnote i fotografske ilustracije. Više od trećine obima svakog od tomova odnosi se na podatke ove vrste. Zbog svega toga Titova *Sabrana djela* ne predstavljaju običan zbornik radova i dokumenata kao građu za istorijske obrade i sinteze, već, sama po sebi, znače takva naučnoistraživačka ostvarenja koja po dubini istraživačkih zahvata, po širini i svestranosti analitičkih razlaganja, kao i po po-

uzdanosti istorijskih izvora i njihovoj prezentaciji i interpretaciji, ulivaju respekt naučne objektivnosti i stvaralačke solidnosti.

Sa velikim zadovoljstvom može se posebno istaći da predgovori istraživača i urednika u svakom tomu, kao i predgovor druga Tita i Redakcije u prvom tomu — dopunjuju i još jače ističu sva pozitivna ostvarenja o kojima se može i mnogo šire govoriti. Oni sadrže glavne preseke i sintezu sabranih tekstova, uz kratke osvrtne na one dokumente i radove koji za svaki tom predstavljaju noseće stubove. Možda će neko poželeti da su predgovori još eksplikativniji, a manje interpretativni, ali to može biti jedino opravdan zahtev budućim istraživačima, obrađivačima i historiografskim verifikatorima. Za visoki nivo naučne obrade zasluga pripada naučnim radnicima dr Peri Damjanoviću, za predgovore u četiri toma, pukovniku Miši Lekoviću za predgovore u tri toma, dr Ubavki Vujošević, Dragici Lazarević i pukovniku Radomiru Vujoševiću za predgovore u po jednom tomu Titovih *Sabranih djela*.

Velika je satisfakcija ukazati na izvanredan značaj ovog krupnog naučnoistraživačkog i izdavačkog poduhvata i sugerisati svim vojnim starešinama, svim obrazovnim, bibliotečnim i drugim ustanovama u oružanim snagama da svoje registre popune ovim nezaobilaznim delom, i da ga učine štivom od najveće aktuelne obrazovno-vaspitne i naučnoteorijske vrednosti.